

COĞRAFYA ve LİSELERİMİZDE COĞRAFYA ÖĞRETİM PROGRAMLARI

Doç. Dr. HAYATİ DOĞANAY*

ÖZET

Coğrafya temelde bir “yer” bilimidir. Ağırlık merkezini “toplum” teşkil eder. Dolayısıyla coğrafyacı, topluma dönük bütün konularda söz sahibidir. Çevresini tanıma merakı içinde olan insan, bunu ancak coğrafi görüşle tatmin edebilir.

Aydın insan, dünyayı algılama gayreti içindedir. Bu da ancak, eğitim yoluyla kazanacağı genel coğrafya kültürü ile mümkündür. Zaten coğrafyanın popüler, kitlelere hitap eden bir bilim olması, bu önemli fonksiyonlarından ileri gelir.

Coğrafya bilimi, bir ülkenin gençliğinde yurt sevgisinin gelişip kökleşmesinde, yurt savunmasında, ülke yönetiminde, dış siyasette, planlamada pratik fonksiyonları bulunan, uygulamalı bir bilimdir. Bu sebeple, tıpkı Batı Ülkelerinde olduğu gibi Ülkemizde de, daha orta öğretimden başlanarak, öğrencilere köklü bir coğrafya eğitim ve öğretimi yaptırılmalıdır.

Oysa, Türkiye’de bu bilim, ortaöğretimde hak ettiği önemi bir türlü kazanamadığı gibi, ülke yöneticilerimiz de üniversite mezunu coğrafyacılarla, halen “sadece öğretmen olur” gözü ile bakmaktadırlar. Bu durum, uygulamalı bir bilim adına, millî eğitimimize yön verenlerce, gözardı edilmeyecek önemli bir konudur.

Ortaöğretim sistemimizde, Cumhuriyet döneminde bir çok kez amaçsız öğretim programı değişiklikleri yapılmıştır. Bu değişiklikler, millî kültürümüz ve yurt sevgisinin kaynağı olan ortaöğretim coğrafya ders programlarını giderek kısır programlar haline getirmiş ve 1987-1988 öğretim yılında uygulamaya konan son bir değişiklikle de, coğrafya derslerini büyük ölçüde bu okullarımızdan kaldırmıştır.

Biz bu makalede, ortaöğretimde coğrafya öğretiminin içine düşürüldüğü trajik durumu ve bu durumun millî kültürümüze verdiği zararları ve önleme çarelerini açıklayacağız.

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi. Erzurum.

GİRİŞ

1. *Coğrafya Biliminin Anlamı ve Konusu*: Coğrafya terimi, “jeo” (ge = geo) yer ve “graphein” (açıklama) kavramlarının birleştirilmesi ile oluşmuş, tarihi en eski, en popüler ve uygulamalı (tatbikî) bir bilimin adıdır.

Temelde bir “yerbilimi” olmakla birlikte, araştırmaların merkezinde insan, yani “toplum” vardır. Amacı, insan ve çevre (ortam) arasındaki karşılıklı ilişkileri ortaya koymaktır. Bu nedenle de tanımlarından biri, “coğrafya, yeryüzünde oluşan fiziksel, sosyal ve ekonomik olayları, insan ve çevre özellikleri arasında ilişkiler kurarak inceleyen bir bilimdir” şeklinde yapılabilir.

Tanım, bu bilimin konusuna da uygun düşer. Gerçekten *coğrafi yeryüzü* terimi, sadece uzunluğu ve genişliği olan “yer”in yüzeyi değildir. Bu satır da dahil, yüksekliği ve derinliği olan bir zonu ifade etmektedir. Bu çevre dahilinde hava ortamı (atmosfer), su ortamı (hidrosfer), edafik ve biyotik faktörler ortamı (litosfer) gibi *ekolojik çevreler* de vardır. Bu nedenle, ekolojinin başlıca inceleme konuları olan ekosistemler, aslında coğrafi yeryüzü sisteminin sınırlandırılmış bölgelerde incelenmesinden başka bir şey değildir.

Coğrafya’da, çok hızlı gelişmeler ve uzmanlaşma eğilimleri vardır. Artık bu bilimde, metodolojik yaklaşım bakımından *Seyahatnamelerde Coğrafya Devri* çoktan gerilerde kalmıştır. Klasik ekol, bölgesel görüş ve determinist görüş devreleri aşılarak, bugün *Uygulamalı Coğrafya Devresine* gelinmiştir. Bu devreleri kesinkes birbirinden ayırmak mümkün olmamakla birlikte, artık Batı Ülkelerinde coğrafyacılar, *öğretmenlik mesleği* yanında, fiziksel ve ekonomik planlamalarda da, çoktan yerlerini almışlardır.

Gerçekten de coğrafya, ülkemizde bazı çevrelerin -ki bunlar arasında maalesef aydınlardan ve devlet adamlarından bazıları da vardır- sandığı gibi dağ, ırmak, dere, şehir... adı öğreten bir ilim değildir. Olamaz da. Çünkü Strabon’un coğrafi bakış açısında bile bu kadar basit bir ampirik yaklaşım göremeyiz.

Coğrafi bütünlüğü bozmamak kaydı ile coğrafya bugün başlıca iki büyük inceleme bilim sahasına ayrılmıştır. Bunlardan *Fizikî Coğrafya*, insanın içinde yaşadığı coğrafi çevrenin (coğrafi yeryüzü) fiziksel şartlarını inceler. İkinci büyük araştırma sahası olan *Beşerî ve Ekonomik Coğrafya*, doğal çevre (yani coğrafi yeryüzü) içinde insanın çeşitli kültürel ve ekonomik faaliyetlerini ve bu faaliyetler sisteminin fiziksel çevre şartları (doğal ortam şartları) ile olan karşılıklı etkileşimini araştırır. Bununla birlikte, akademik sahadaki araştırmaları metodik açıdan kolaylaştırmak amacıyla üniversitelerimizde coğrafya dört anabilim dalına ayrılmıştır.

Burada konumuz, “Coğrafya nedir?” sorusuna cevap aramak olmadığından, coğrafya biliminin anabilim dalları ve bunların başlıca bilim alanlarını bir çizelge üzerinde sergilemekle yetinelim (Tablo 1).

Coğrafya’da *bilimsel metod*, bu bilime uzak kişilerin ileri sürdükleri gibi, sadece “tasvir”den ibaret olmayıp, bu bilimde de genel bilimsel metodolojik yaklaşımlar uygulanır. Ancak bu bilim, *coğrafi düşünce ilkeleri* yönünden diğer bilimlerden ayrılır.

Tablo 1. Coğrafya’nın Anabilim Dalları (Türkiye’de yapılan 1982’den sonraki ayırımı göre)

Anabilim Dalları	Anabilim Dallarının Bazı Bilim Dalları
1- Fizikî Coğrafya	1. Jeomorfoloji 2. Klimatoloji 3. Hidrografya 4. Bitki Coğrafyası 5. Kartoğrafya
2- Beşerî ve Ekonomik Coğrafya	1. Nüfus Coğrafyası 2. Yerleşme Coğrafyası 3. Siyasî Coğrafya 4. Diğerleri 5. Sanayi Coğrafyası 6. Ulaşım Coğrafyası 7. Ziraat Coğrafyası 8. Enerji Kaynakları 9. Turizm Coğrafyası 10. Diğerleri
3- Bölgesel Coğrafya	1. Anakaralar 2. Ülkeler 3. Diğerleri
4- Türkiye Coğrafyası	1. Türkiye Fizikî Coğrafyası 2. Türkiye Beşerî Coğrafyası 3. Türkiye Ekonomik Coğrafyası 4. Türkiye Bölgeler Coğrafyası

Araştırma metodları olarak coğrafya da, başta *gezi-gözlem* (seyahat-müşahade) olmak üzere (tıpkı jeoloji, biyoloji, botanik ve diğerlerinde olduğu gibi), tündengelim ve tümevarım şeklindeki *akilyürütme metodları* uygula-

nır. Bu bilimi bağımsız yapan *düşünce sistemi* ilkeleri ise, başta *dağılım ilkesi* olmak üzere, *bağlantı ve sebep-sonuç ilkeleridir*.

Bunları da, ayrıntıya girmeden bir tablo üzerinde toplayalım (Tablo 2).

Uzunca bir süreden beri tartışılan bir sorun da, *Coğrafyanın genel bilimsel sınıflama içindeki yeri* sorunudur. Sorun hakkında, ayrıntıya inmeden özetle şunları söyleyebiliriz:

Bilimleri, fen (mühendislik) bilimleri ve sosyal (beşerî) bilimler diye iki büyük kategoriye ayırmak mümkündür. Bu sistemler içinde coğrafyanın yeri, ne fen bilimleri ve ne de sosyal bilimlerdir. Temelde pozitif (gözleme dayanan) bir bilim olan coğrafya, bazı araştırma konuları bakımından *fen bilimlerine*, bazılarında ise *sosyal bilimlere* yaklaşır. Her iki büyük gruptan yararlanmakla birlikte, kesinlikle onların bilim alanlarının araştırma sahasını ihlâl etmez. Onlardan aldığı bilgileri, -ki bu durum bütün ilimlerde söz konusudur- uyguladığı düşünce sistemi ilkeleri ile şekillendirir ve coğrafi mantıkla yorumlayarak, toplumun sosyal, ekonomik ve teknik sorunlarını çözümlmeyi kolaylaştıran öneriler getirir.

Tablo 2. Coğrafi Düşüncenin Başlıca Metod ve İlkeleri

1- Coğrafi Araştırma Metodları	1. Gezi-Gözlem Metodu
	2. Akıl yürütme Metodları
	a) Tümevarım
	b) Tümdengelim
	3. Örneklemeye Metodu
	4. Anket Metodu
	5. Diğerleri
2- Düşünce İlkeleri	1. Dağılım İlkesi
	2. Bağlantı İlkesi
	3. Sebep-Sonuç İlkesi
3- Başlıca İfade Yolları	1. Tasvirle (anlatım) İfade
	2. Çizimle İfade
	a) Haritalar Çizerek
	b) Grafikler Çizerek
	c) Profil ve Kesitler çizerek

Özellikle coğrafyada en son yaklaşım olarak kabul edilen *Uygulamalı Coğrafya* devresi esas alınır, interdisipliner bir bilim olan "plânlama"nın temelini, bize göre ve de Batı Ülkelerindeki uygulamalar esas alınır, coğrafya teşkil eder (Tablo 3).

Tablo 3. Coğrafya'nın Bilim Sınıflanmasındaki Yeri

A. Mühendislik Bilimleri		B. Sosyal Bilimler
“Fen Bilimleri”		“Beşeri Bilimler”
	PLANLAMA = COĞRAFYA	
	veya	
	COĞRAFYA = ÇEVREBİLİM	
Matematik		Ekonomi
Fizik		Hukuk
Kimya		Sosyoloji
Biyoloji		Felsefe
Jeoloji		Psikoloji
Jeodezi		Tarih
Jeofizik		Filoloji
Tıp		İlâhiyat
Vbg.		Vbg.

Çünkü *plânlama*, “ister çevre potansiyelinin en rasyonel ve en radikal bir şekilde değerlendirilmesi, isterse toplumun istek ve ihtiyaçları ile eldeki imkânları dengeleştirmektir” şeklinde tanımlansın, sonuç olarak değerlendirmeye alınan nesnelere, çevrenin potansiyelidir. Coğrafyacı çevreyi (ortam, coğrafi çevre) en iyi tanıyan, analitik metodla sorunlarını saptayan eleman olduğuna göre, onun pratiğinden mutlak olarak yararlanmak, plânlamada en akılcı yoldur. Zaten Batılı'nın rasyonel plânlama bilim mantığı da yıllar öncesinden beri bu esasa dayandırılmıştır.

2- *Niçin Coğrafya Öğreniriz?* Az önce, uygulamalı bir bilim olan coğrafyanın, ülke plânlama ve dolayısıyla da ülke ekonomisindeki rolüne değindik. Burada konuyu, daha başka açılardan ele almak istiyoruz.

2.1- *Yurt Sevgisinde Coğrafya:* Bu bilim, sadece genel kültür veren, aydın kişilerin dünya olaylar sistemini daha kolay algılamasını kolaylaştıran bir kültürel bilim değildir.

Bu fonksiyonları yanında, coğrafi düşüncenin özellikle tabiat sevgisinin gelişip kökleşmesinde büyük rolü vardır. Örneğin natüralist felsefenin doğmasında esas rolü, coğrafi seyahatler oynamıştır. Gerçekten de, bugün bir *turizm* bilimi varsa, olayın kökenini Rousseau, Goethe, Shiller, Victor Hugo ve Pierre Loti gibi, natüralizm felsefesinin temsilcileri kabul edilen yazarların fikirlerinde aramak gerekir. Ancak, bunların yaptıkları, coğrafi çevreyi bütün güzellikleri ile yerinde tanımak ve sanatkârane bir tarzda eserlerinde işlemektir. Nitekim Goethe'nin Jura Dağları gezileri ve eserinde “tatil heyecanı

yaşları” döktüğünü romantik bir dille ifade etmesi, giderek bu bölgelerin “turistik çekim merkezi” durumuna gelmesini sağlamıştır.

O halde biz de Türkiye’yi, romantik bir dille değil, ama realist bir yaklaşımla ne kadar iyi tanıtırız, yetişmekte olan gençlik de yurdumuzu ve milletimizi bu ölçüde çok sevecek ve yurdumuza hayranlık duyacaktır. Çünkü yurt sevgisinin kaynağı, öncelikle tanımak ve tanıtmaktır. Bu tanıttımın araçları ise, o ülkenin tarihi, coğrafyası, sanatı, dili, edebiyatı ve diğer kültürel değerleridir.

Ancak, bu değerlerin oluşması için öncelikle millet, milletin var olması için de bir “vatan” gerekir. İşte o vatan, coğrafyanın ta kendisidir.

Hiç bir zaman unutmamak gerekir ki; ülkeyi bir bütün olarak, kültürel değerleri ile yetişmekte olan gençliğe tanıtmadıkça, gençlikten ülkesi ve milleti için ileriye dönük bir takım fedakârlıklar beklenemez. Çünkü kişi, iyi tanıdığı ve sevdiği bir vatan uğruna fedekârlık yapar.

2.2- *Yurt Savunmasında Coğrafya*: Strateji ve bu arada jeopolitik biliminin teorileri, bilindiği üzere temelde coğrafi görüşlere dayanır. Bu nedenle de milletlerarası ilişkiler ve harp sanatında, coğrafi görüş ve bilgiler eskiden beri büyük rol oynamaktadır. Zaten Siyasî Coğrafya’nın kurucusu kabul edilen ünlü Alman coğrafyacısı F. Ratzel (1844-1940) ve ondan sonraki jeopolitik uzmanlarının kurdukları teoriler (Mackinder’in kara egemenliği teorisi, Mahan’ın deniz egemenliği, Spykman’ın kenar kuşak ve Schaklian’ın hava egemenliği teorileri gibi), aslında “bir devletin diğerine egemenlik kurmasında uyulacak ve uygulanacak coğrafi esasların teorileştirilmeleri”nden başka bir şey değildir.

Biz bu konuda, teorilerden ziyade pratik bir kaç örnek vermekle yetinmek istiyoruz. Coğrafya’nın, temelde bir ‘yer’ bilimi olması ve coğrafi konumları tanıttmadaki üstün fonksiyonu, askerlik sanatında büyük rol oynar. Zaten ATATÜRK de, “Ben, askerî meseleleri olduğu gibi, siyasî meseleleri de haritadan mütalâa ederim” derken, bu bilimin dolaylı olarak askerlikteki önemini vurgulamaktadır. Gerçekten de, bütün askerî hedefler, aynı zamanda *en stratejik coğrafi konumlardır*. Bunlar, tarihteki savaşlarda ilk hedefler olmuşlardır. Bugün de böyledir, yarın da böyle olacaktır. Bu gibi hedeflerin matematiksel ya da özel konumlarının tesbiti, güvenilir savunma planlarının hazırlanması, öncelikle o bölge arazisinin topoğrafik özelliklerinin iyi tanıtılmasına ve hazırlanan plan-haritalarındaki konumlarının doğru yerleştirilmesine bağlıdır. Bunların yapılabilmesi için, ayrıntılı bir jeomorfoloji ve kartografya bilgisine, daha da genelleştirirsek, detaylı bir coğrafya bilimine ihtiyaç vardır.

Coğrafya’nın askerlik sanatına yapacağı etkiler ve sağlayacağı katkılar, sadece bir “konumlar ve konumlandırmalar” sorunu değildir. Bu konuda, bir bütün olarak coğrafi çevrenin fizikî ve beşerî özelliklerinin bilinmesi gerekir.

Bunlar arasında, özellikle arazinin engebe durumu (topoğrafik özellikleri) ve bölgenin iklim şartlarının önceden bilinmesi, askerlikte taktik ve stratejik savaş planlarının önceden hazırlanmasında ve bunlarda amaçlanan hedeflere varılmasında, ayrı bir önem taşır.

Örneğin Napolyon'un ünlü Moskova seferine 420 000 kişi (belki) 600 000 kişi) ile çıkması (24 Haziran 1812) ve sefil bir şekilde, 50 000 kişi ile Fransa'ya dönmesinde, yani bu ağır yenilgide, şiddetli kış şartlarının büyük rolü olmuştur. Hatta Napolyon'un bu seferde, "Rus ordularına değil, ağır kış şartlarına yenildiği" görüşünü ileri sürmesi bile pek yanlış olmaz.

Gerçekten de, Napolyon bu sefere çıkarken, Doğu Avrupa'nın Kasım ve Aralık aylarındaki çetin kış şartlarını dikkate almamıştır. Coğrafi şartlar bakımından "sefere çıkış zamanlaması"nı, bu ünlü devlet adamı ve komutan bile yanlış yapmıştır. Benzer hataları, II. Dünya Savaşı yıllarında Rusya'ya saldıran Hitler'in yaptığı taktik yanlışlığında ve Enver Paşa'nın Sarıkamış Harekâtı'nda (22 Aralık 1914-19 Ocak 1914) görmekteyiz.

Gerçi Sarıkamış Harekâtı zorunluluktan ama, bu harekâtın Aralık-Ocak aylarına denk gelmesi ve şiddetli kış şartlarının hüküm sürmesi nedeniyle (sıcaklık-35 ilâ-40° C), ordumuz tahminen 60 000 şehit vermiştir. Bu savaşlarda, Rus ordusu Türk Ordusundan daha iyi techiz edilmiş olmakla birlikte, Türk Ordusu'nun yenilgisinin esas nedeni, çetin kış şartlarıdır.

2.3- Ülke Yönetiminde Coğrafya: Özellikle devlet adamları ve ülke yöneticilerinin, hem ülkelerinin coğrafyasını ve hem de dünya coğrafyasını çok iyi bilmeleri gerekir.

Nitekim tarihteki sömürgecilik hareketleri ve bugün bile başta İngiliz kültürü olmak üzere Fransız, İspanyol ve Portekiz dil kültürünün dünyanın birçok ülkesine yayılmış olmasının nedenlerini, öncelikle XV. yüzyıl Büyük Coğrafya Keşifleri'nde aramak gerekir.

Örneğin, Britanya'nın yüzyıllar boyunca dünyanın en zengin bölgelerinin ekonomik kaynaklarını sömürmesi, -Yurdumuzun Ege ovalarında ve Çukurova'da pamuk tarımı zenginliğini ele geçirmesi, madenleri işletmesi, Anadolu'da demiryolu döşemesi- İngiliz Devlet adamlarının dünyayı çok iyi tanımalarının bir sonucudur.

Günümüzde de büyük ve güçlü devletlerin, bu görüşlerinde herhangi bir değişiklik yoktur. Artık dünyanın zengin coğrafi bölgeleri (petrol, uranyum ve demir cevheri yatakları gibi), dolaylı ve politik yollardan elde tutulmaya çalışılmaktadır.

Bir ülkenin iç yönetim bölgeleri, bu bölgelerin sosyal ve ekonomik yönden kalkındırılması, yatırımlarda öncelik tanıma sorunu ve benzerleri, temelde

köklü bir coğrafî bilgiyi gerektirir. Ancak, bazı mülkî yönetim amirleri bunu, temsil ettikleri yönetim bölgelerinde genellikle “kaç köyde elektrik var, kaç köyde telefon yok... gibi” çok yüzeysel esaslarda ele alırlar. Oysa coğrafî görüş, sayılardan ziyade “coğrafî sistemler”le uğraşır. İster yönetim bölgesi ve isterse plânlama bölgesi olsun, bunu bir olaylar ve ilişkiler bütünü şeklinde ele alır. Bu görüşten bütün yöneticiler yararlanmalıdır. Olaylara tek tek yaklaşmaktansa, bir bütün olarak bunları ele alıp radikal çözümler önermek, en rasyonel yoldur.

LİSE COĞRAFYA ÖĞRETİM PROGRAMLARI

1- *Gelişme ve Değişmeler*: Bilindiği üzere öğretim programları, eğitim-öğretim yapılacak konuları gösteren birer kılavuzdur. Okutulmasını ön gördüğü konular yönünden öğretmenleri bağlayıcı, buna karşılık amaç, ilke ve metodlar yönünden esnek, yani emredici değildir.

Genel ve özel amaçlara yer vermiş öğretim programları *ayrıntılı programlar*, sadece okutulacak konuların başlık ve altbaşlıklarına yer verenler ise, kısaltılmış veya *basit programlardır*. Örneğin 1948 ve 1968 İlköğretim Müfredat Programları ile 1968 Ortaokul Müfredat Programı detaylı düşünüldüğü halde, lise coğrafya müfredat programı, bugün de basit bir taslak niteliğindedir.

İşte liselerimizde öğretimi yapılan coğrafya dersleri ile ilgili önemli bir sorun da, halen taslak bir programa bağlı kalınmasıdır. Oysa bugüne kadar, “niçin coğrafya eğitimi yapılır, bu dersin genel ve özel amaçları nelerdir, hangi araç ve gereçler kullanılarak bu eğitim verilir, öğretim metodları nelerdir...” gibi soruların cevaplarını kapsayan *ayrıntılı coğrafya öğretim programı, çoktan hazırlanmış olmalı idi. Bundan böyle bu hizmetin, bir an önce yerine getirileceğini umuyoruz.*

Liselerimizde uygulanan (meslek liseleri dahil) coğrafya öğretim programlarımızda, bazı değişiklikler hariç, uzun yıllar genel olarak 1941 Birinci Türk Coğrafya Kurumu Kongresi Programı Komitesi tarafından hazırlanan program kapsamına bağlı kalınmıştır.

Hemen hemen 1970 yılına kadar varlığı ve uygulama esasları korunan bu program, genel liseler ve meslek liselerinin her sınıfında, haftada ikişer saat Coğrafya dersi okutulmasını ön görmüştü (Tablo 4).

Bununla birlikte, ortaöğretimde bugün uygulanan *coğrafya öğretim programları*, geliştirilme bir yana, bazı özellikleri ve kapsam açısından 1941’de yapılan ve uygulanan programların ön gördüğü kapsam ve amaçlardan bile daha geriye götürülmüştür. Bunun esas nedeni ise, program yapmanın bir “uzmanlık işi” olduğu hiç hatırlanmadan, ortaöğretim programlarına müdahale-

lerde bulunulması ve derslerin öğrenim basamaklarına dağılımında, bazı değişiklikler yapılmasından ileri gelmiştir.

Gerçi 1941 Program Komisyonu'nun yaptığı programlar, bütünü ile mükemmel programlar değillerdi. Özellikle ortaokul coğrafya öğretim programında, bu sınıflarda verilmemesi gereken bazı konular programa alınmıştı. Örneğin ortaokul birinci sınıf öğrencisine, “*Amerikan Anakarası*’nda avarızın (yeryüzü şekilleri) ana hatları”nı kavratmak hem zordur, hem de bunun pratik bir yararı yoktur. Öte yandan en gerekli ve öncelikle öğretilmesi gereken *plan ve harita* ders konularının, programda başa alınması gerekirken sona alınmış olması, çok önemli bir metod yanlışlığıdır.

Benzer konu sıralama yanlışlıkları, ortaokul iki ve üçüncü sınıf coğrafya programlarında da tekrarlanmıştır. Örneğin ortaokul ikinci sınıf öğrencileri, Eski Dünya karalarında yeryüzü şekillerinin ana hatlarını, iklim ve bitki örtüsü bölgelerini, Güney Afrika Birliği gibi ayrıntılı bilimsel konuları kavrayacak sezgisel düzeyde değillerdir.

Ancak bu programlar, yine de temelde çok akılcı düşünülmüş programlardı. Şöyle ki:

1- Her ortadereceli okulun her sınıfında, coğrafya dersi okutulması ön görülmüştür.

2- Haftalık ders saatlerinin öğretim basamaklarına dağılımı, son derecede dengeli düşünülmüştür.

3- Ortadereceli bütün okulların son sınıflarında *Türkiye Coğrafyası* okutulmasının ön görülmesi, programın en rasyonel yönüdür.

Söz konusu bu programlar, kuşkusuz işlenecek konular ve kapsamları yönünden, zamanla olgunlaştırılmıştır. Özellikle 1950-1970 devresinde, liselerimiz ve dengi meslek okullarında *Genel Coğrafya*, *Ülkeler Coğrafyası* ve *Türkiye Coğrafyası* adları ile I, II ve III. sınıflarda, çok mükemmel coğrafya programları uygulanmıştır.

Tablo 4. Birinci Türk Coğrafya Kongresi Program Komisyonu Kararlarına Göre Ortadereceli Okullarda Coğrafya Derslerinin Sınıflara Dağılımı (1941)

Ortaokullar	Sınıf	H.D.S ¹
Umumî Coğrafya	I	2
Eski Dünya Kıtaları	II	2
Türkiye Coğrafyası	III	2

¹ H.D.S: Haftalık Ders Saati.

Liseler

Umumî Coğrafya	I	2
Devletler Coğrafyası	II	2
Türkiye Coğrafyası	III	2

Ticaret Liseleri

Memleketler Coğrafyası	I	2
Umumî İktisadî Coğrafya	II	2
Türkiye Coğrafyası	III	2

Sanat Okulları

Umumî ve Devletler Coğrafyası	I	2
Türkiye Coğrafyası	II	2

Öğretmen Okulları

Umumî Coğrafya	I	2
Devletler Coğrafyası	II	2
Türkiye Coğrafyası	III	2

Programların kapsamına uygun olarak, Erinç ve Öngör tarafından Genel Coğrafya ve Ülkeler Coğrafyası ile Darkot ve Erinç tarafından ayrı ayrı hazırlanan Türkiye Coğrafyası ders kitapları, ortaöğretim öğrencilerine verilmesi gereken coğrafya kültürünü yeterince karşılayan, doyurucu ve çok başarılı ders kitapları idi.

Ortaöğretim coğrafya öğretim programlarındaki bu rasyonel devre, 1968'de hazırlanan ve 1973'de yürürlüğe konan *modern programlamaların* uygulamasına kadar sürmüştü. Programların esprisine uyularak ortaokullarda tarih, coğrafya ve yurttaşlık dersleri *sosyal bilgiler*, fizik, kimya ve tabiat bilgisi dersleri ise, *fen bilgisi* dersleri adıyla birleştirilmişti. Ancak bu yeni düzenleme, 1974-1975'den itibaren liselerdeki coğrafya öğretimini olumsuz yönde etkilemiştir. Şöyle ki, modern fen programlarına lise II ve III. sınıflarda daha fazla öğretim saati tanınması amacıyla, lise sınıflarında okutulan Coğrafya dersleri, lise I. sınıfına toplanmıştı. Üstelik bazı önemli bilgiler programdan çıkarılmıştı. Bunlar arasında, Türkiye Fizikî Coğrafyası konuları ve Türkiye'nin komşuları olan ülkelere ait bilgiler de vardı. Öte yandan uygulamanın en sakıncalı yönü, *Türkiye Coğrafyası* konularının işlenmesine yeterli zamanın kalmaması idi. Önce Genel Coğrafya, sonra da Ülkeler Coğrafyası okutulduğundan, Türkiye Coğrafyası konularına başlanacak günlerde, zaten öğretim yılı sonu gelmiş oluyordu (Tablo 5).

Tablo 5. Modern Programlarda Coğrafya Derslerinin Dağılımı (1974-1980 Devresi)

ORTAOKULLAR Coğrafya ve Tarih Dersleri, *Sosyal Bilgiler* adı altında birleştirildi.

LİSELER	SINIF	H.D.S ¹
Genel Liseler	I	5
Kız Meslek Liseleri	I	5
Endüstri Meslek Liseleri	I	2
Ticaret Liseleri	I	2
	II	2
	III	2
İmam-Hatip Liseleri	I	2
	II	2
	III	1

1. Haftalık Ders Saati

Bu uygulamalar 12 Eylül 1980 devresine kadar sürdürülmüştür.

Bu devrede, ortaöğretim programları yeniden düzenlenmiştir. Yapılan değişikliklerin ana hatları şunlardır:

Ortaokullarda uygulanan Sosyal Bilgiler öğretim programları, tekrar tarih, coğrafya ve vatandaşlık dersleri olarak üçe ayrılmış; tarih dersleri *Millî Tarih* ve coğrafya dersleri de *Millî Coğrafya* adı altında okutulmaya başlanmıştır.

Programa hâkim olan anlayış ve bakış açısı doğru idi. Bununla birlikte, hem ortaokulların son sınıflarına nisbeten ayrıntılı bir *Türkiye Coğrafyası* dersinin konulmaması, hem de *Millî Coğrafya 1* ve *Millî Coğrafya 2* programlarına göre yazılan ders kitaplarının “bilimsel yanlışlıklarla dolu” olmaları gibi nedenlerle bu programların yeterli olmadığı kanaatindeyiz.

Aynı şekilde, *Lise Coğrafya Öğretim Programları*’nda yapılan değişikliklerin ana hatları şunlar olmuştur:

1- Coğrafya dersleri, 1974-1975 yılı öncesinde olduğu gibi, tekrar liselerin bütün sınıflarına dağıtılmıştır.

2- Daha önceki yıllarda okutulmuş olan Genel Coğrafya konuları *Coğrafya 1*, Ülkeler Coğrafyası konuları *Coğrafya 2* ve Türkiye Coğrafyası konuları ise, *Coğrafya 3* adı altında toplanmıştır.

Coğrafya dersleri, bu adlar altında lise I, II ve III. sınıflara dağıtılmıştır (Tablo 6).

Tablo 6. Ortaöğretim Coğrafya Müfredat Programlarının 1983-1987 Devresinde Sınıflara Dağılım Durumu¹

Ortaokullar	Sınıf	H.D.S ¹
Millî Coğrafya 1	I	2
Millî Coğrafya 2	II	2
Liseler		
Coğrafya 1	I	2
Coğrafya 2	II	2
Coğrafya 3	III	2

¹ Meslek liselerindeki dağılım, Tablo 5'teki durumunu yine korumuştur.

3- Bu programların getirdiği bir diğer yenilik de, ortaokul ve lise öğretim basamaklarında okutulan her ünitenin, ayrıca Türkiye Coğrafyası'ndan seçilen ve bu ünitelerin konuları ile bağlantılı olan konularla tamamlanmış olmasıdır.

Örneğin genel iklim konuları incelendikten sonra, Türkiye'nin iklim şartlarının ele alınması gibi.

Bir başka ifade ile, programların ağırlık merkezini Türkiye Coğrafyası konuları oluşturmuştu. Bazı eksiklerine rağmen 1940-1987 devresinde ortaöğretim basamaklarında uygulanmış olan coğrafya müfredat programları, verilmesi gereken coğrafya kültürü bakımından, nisbeten doyurucu programlardı.

Oysa 1987-1988 öğretim yılında uygulamaya konulan yeni ortaöğretim müfredat programları, üzülerek belirtelim ki, âdeta coğrafya derslerini göstermelik dersler şeklinde kabul etmiştir. Yapılan değişiklikler, hiç bir şekilde yeterli değildir. Şöyle ki:

1- Ticaret liseleri ve endüstri meslek liselerinden tamamen coğrafya dersleri kaldırılmıştır.

2- Liselerin iki ve üçüncü sınıf fen bölümlerinde, coğrafya dersleri "seçmeli ders" durumuna getirilmiştir.

3- Coğrafya dersleri, sadece ortaokulların bir ve ikinci sınıfları ile, liselerin birinci sınıfları ve lise iki ve üçüncü sınıfların edebiyat bölümlerinde okutulmaktadır (Tablo 7).

Tablo 7. Ortaokul ve Liselerde Uygulanmasına 1987-1988'de Geçilen Coğrafya Öğretim Programlarının Sınıfları Göre Dağılımı

Ortaokullar	Sınıf	H.D.S
Millî Coğrafya 1	I	2
Millî Coğrafya 2	II	2
Liseler		
Coğrafya 1	I	2
Coğrafya 2	II	Edebiyat Böl. 2
Coğrafya 3	III	Edebiyat Böl. 3

Uygulamaya konan son programlardan kolayca anlaşılıyor ki, meslek liselerinde okuyan ve klasik liselerimizin fen bölümlerini seçen gençlerimiz için, *Türkiye Coğrafyası* gereksiz bulunmuştur. Bu bakış açısının, millî kültürümüz ve çağdaş eğitim anlayışımız yönünden sakıncalar doğuracağı kanaatindeyiz.

Türkiye Coğrafyası gençlerimize yeterince öğretilmedikçe, bu aziz yurdu onlara tanıtmak ve tanıtmadığımız için de sevdirmek mümkün olmayacaktır. Oysa yurdumuzu her saha ve cephesi ile tanımak, iyi tanıtmak, ona derin bir sevgi ve saygı beslemek, en kutsal görevlerimizin başında gelir. Bu görev, vatan için toprağa düşmüş aziz şehitlerimize, kaçınılmaz bir vefa borcumuzdur.

İşte bu nedenlerden dolayı, ortaöğretim müfredat programlarında yapılan 1987-1988 değişikliği, kesinlikle ülkemiz yararına olmamıştır. Bilindiği gibi bir aydının en belirgin özelliklerinden biri de, ülkesini ve dünyasını yeteri kadar tanınmasıdır. Coğrafya derslerinin okutulmadığı lise ve meslek liselerinden mezun olan gençlerimiz, aydın insanın en belirgin vasıflarını kazanmadan hayata atılacaklardır.

Bu sebepten ortaöğretim programlarına yeniden şekil verilerek, coğrafya dersleri için başlıca şu esaslar gözönünde tutulmalıdır (Tablo 8).

1- Ortaokullarımızın son sınıflarına, haftada iki saatten az olmaması kaydı ile, *Türkiye Coğrafyası* dersleri konulmalıdır.

2- Klasik liselerimizin son sınıflarında, fen ve edebiyat bölümü ayırımı yapılmadan, *haftada en az iki saat* okutulmak üzere ayrıntılı bir *Türkiye Coğrafyası* dersi konulmalıdır.

3- Bütün meslek liselerinin son sınıflarında, haftada iki saatlik öğretim süresi olan *Türkiye Coğrafyası* dersleri okutulmalıdır.

Bu programın öğrenciler tarafından yeterince anlaşılabilmesi için meslek liselerinin birinci sınıflarında, mutlaka *Genel Coğrafya* derslerine de yer verilmelidir.

4- Liselerimizin ikinci sınıflarının fen bölümlerinde, *Ülkeler Coğrafyası* dersleri okutulmayabilir.

5- Klasik liselerin birinci sınıflarının fen bölümlerinde, *Ülkeler Coğrafyası* dersi okutulmalıdır.

6- Yeniden düzenlenen programlarda, *turizm* ve *sanat tarihi* dersleri de kaldırılmıştır. En akılcı yol, bu derslerin öğretim programlarına yeniden dahil edilmeleridir.

Ancak mutlaka kaldırılmaları gerekiyorsa, “Türkiye’nin doğal ve beşeri turistik değerleri” ile ilgili konular, Türkiye Coğrafyası konuları arasına serpiştirilmelidir. Sanat Tarihinin Türk sanatı ile ilgili konuları ise, Türk tarihi konuları arasında işlenebilir.

Uzun yıllardan beri ortaöğretim coğrafya öğretim programlarımızda okutulan ve en köklü bilimlerden biri olan coğrafya dersleri, her program değişikliği yapıldığında biraz daha ihmal edilmiş ve giderek bu bilimin ortaöğretimdeki önemi azalmıştır. Özellikle 1987-1988 öğretim programı değişiklikleri, ortaöğretim gençliğini coğrafya gibi çok önemli bir millî kültür ve dünya görüşü kazandıran bilgilerden mahrum bırakılmıştır.

Doğuracağı sakıncalar göz önünde tutularak 1987-1988 öğretim yılında uygulanmaya başlanan ortaöğretim coğrafya öğretim programı mutlaka uygulamadan kaldırılmalı ve Tablo 8’de önerdiğimiz duruma getirilmelidir.

Tablo 8. Ortadereceli Okullarda Uygulanması Gereken İdeal Coğrafya Ders Programlarının Sınıfları Göre Dağılımı

Ortaokullar	Sınıf	H.D.S ¹
Coğrafya’ya Giriş	I	2
Ülkeler Coğrafyası	II	2
Türkiye Coğrafyası	III	2
Genel Liseler		
Genel Coğrafya	I	3
Ülkeler Coğrafyası	II	2
Türkiye Coğrafyası		
Fen Şubeleri	III	2
Edebiyat Şubeleri	III	3

¹ H.D.S: Haftalık Ders Saati

Endüstri Meslek Liseleri

Coğrafya'ya Giriş	I	2
Türkiye Coğrafyası	II	2

İmam-Hatip Liseleri

İslâm Ülkeleri Coğrafyası	III	2
Türkiye Coğrafyası	IV	3

Ticaret Meslek Liseleri

Coğrafya'ya Giriş	I	2
Genel Ekonomik Coğrafya	II	2
Türkiye Ekonomik Coğrafyası	III	3

Kız Meslek Liseleri ve
Diğer Meslek Liseleri

Coğrafya'ya Giriş	I	2
Türkiye Coğrafyası	III	2

Gerçi öğretim programlarının sınıflara göre dağılımı ve programa alınan konuların isabetli seçilmesi önemlidir. Bununla birlikte, program taslakları ne ölçüde mükemmel olursa olsun, bunların asıl değerini, iki önemli eleman belirler. Bunlardan biri iyi yetişmiş *Coğrafya Öğretmenleri* ve diğeri de, doğru, sistemli, yardımcı ifade şekilleri ile desteklenmiş *coğrafya ders kitapları* hazırlanmış olmasıdır.

TEMEL SORUNLAR ve ALINMASI GEREKEN TEDBİRLER

1- *Ders Kitapları Yönünden:* Bu kitaplardaki yanlış ve eksikler, yeni baskılar yapılmadan önce, mutlaka düzeltilmelidir. Bu düzeltmeler, Üniversitelerimizde Türkiye Bölgesel Coğrafyası derslerini, Ülkeler Coğrafyası ve Türkiye Ekonomik Coğrafyası derslerini okutan farklı branşlardaki öğretim üyelerine yaptırılabilir.

2- *Öğretim Programları Yönünden:* Coğrafya öğretmenlerine rehber olması bakımından, coğrafya eğitiminin genel amaçlarını, özel amaçlarını, öğretim teknikleri ve metodlarını, araç ve gereçlerini... belirleyen *ayrıntılı bir coğrafya öğretim programı* hazırlanarak, coğrafya öğretmenlerine dağıtılmalıdır.

3- *Branş Öğretmeni Sorunu Yönünden:* Bir programa gerçek önemini, branş öğretmeni kazandırır. Bu sorun çözümlenmedikçe, ortaöğretimde istenen verimliliğe ulaşmak mümkün değildir. Bunun için de:

a) Hızlandırılmış eğitim programlarından mezun ve halen görev başında olan öğretmenler, mutlaka aktif eğitim-öğretim faaliyetlerinden alınarak, büro hizmetlerinde görevlendirilmelidir.

Üç yıllık programlardan, normal süresi kadar okuyup bitirmiş öğretmenler, üniversite öğretim üyelerinin görev alacağı *meslekî kurslara* tâbi tutulmalıdır.

b) Fen fakülteleri, edebiyat fakülteleri, fen-edebiyat fakülteleri ve eğitim fakülteleri gibi öğretmen yetiştiren fakültelerde, mutlaka öğrenci kabul kontenjanları azaltılmalıdır. O zaman öğretmen adayı seçme sınavları, gerçek bir anlam kazanmış olacaktır.

c) Öğretmen adayı yetiştiren fakültelelere giriş puanları, eşit ağırlıklı puanlar yerine, sadece sosyal bilimler ve sadece fen bilimleri puanları esas alınarak tesbit edilmeli, bu fakültelelere yüksek puanlı öğrenci adayları alınmalıdır.

4- *Araç ve Gereç Sorunu Yönünden*: Coğrafya öğretimi, araç ve gereç kullanılarak yapılır.

Bunun için her ortadereceli okulumuzda, mutlaka bir *coğrafya odası* bulunmalıdır. Bu odada, coğrafya dersleri eğitimi için gerekli bütün araç ve gereçler muhafaza edilmelidir.

Coğrafya odalarında bulundurulacak zorunlu araç ve gereçlerin en önemlileri haritalar, atlaslar, model küreler, slayt makinası, çeşitli koleksiyonlar (diya, ürün, maden, taş ve toprak koleksiyonları gibi), grafik, kesit, profil ve şemalar ile diğerleri olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

- ARDEL, A., 1973, Umumi Coğrafya Dersleri, Klimatoloji (3. baskı), İstanbul Üniv. Yay. No. 146, Coğrafya Enst.Yay.No. 7, s. 1-12, 3-7, İstanbul.
- Birinci Coğrafya Kongresi, 6-21 Haziran 1941, Raporlar-Müzakereler ve Kararlar, Ankara.
- DOĞANAY, 1983, "Okullarımızda Coğrafya Öğretiminin Temel Meseleleri." Türk Kültürü Dergisi, Sayı 1', s. 23-33, Ankara.
- DOĞANAY, H., 1986 "Millî Coğrafya Ders Kitabı 1 Hakkında Rapor". Türk Kültürü Dergisi, Sayı 273, Ocak 1986, s. 53-57, Ankara.
- ELİBÜYÜK, M., 1986, "Millî Coğrafya Ders Kitapları Hakkında Düşünceler." Türk Kültürü Dergisi, Sayı 275, Mart 1986, s. 168-180, Ankara.
- ERİNÇ, S., 1965, Genel Coğrafya: Lise I. Güven Yayınevi, İstanbul.
- EROL, O., 1984, Genel Klimatoloji. Ertem Büro, Ankara.
- FISHER, W. B., 1981, "Coğrafyada Bugünkü Gelişmeler." Çev. O. EROL, D.T.C.F. Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı 10, s. 207-214, Ankara.
- GANS, H.J., 1965, "The Human Implications of Current Development and Relocation Planning." Journal of American Institute of Planners, Vo. 25, 16-17 p. Pennsylvania, USA.
- İZBIRAK, R., 1969 "Coğrafi Araştırma Gezileri ve Hazırlıkları." D.T.C.F Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı 2, s. 1-62, Ankara.
- İZBIRAK, R., 1976, Coğrafya Terimleri Sözlüğü. D.T.C.F Yay. No. 269, Ankara.
- İZBIRAK, R., 1985, Coğrafya I. Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Yay. No. 357, Ders Kitapları Dizisi, Yay. No. 169, İstanbul.
- İZBIRAK, R., 1985, Coğrafya II. Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Yay. No. 404, Ders Kitapları Dizisi, Yay. No. 171, İstanbul.
- İZBIRAK, R., 1985, Coğrafya III. Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Yay. No. 405, Ders Kitapları Dizisi, Yay. No. 172, İstanbul.
- Ortaokul Programı, 1970, M.E. Basımevi, Ankara.
- TANOĞLU, A., 1966, Nüfus ve Yerleşme. İstanbul Üniv. Yay. No. 1184, Edebiyat Fak. Coğrafya Enst. Yay. No. 45, s. 1-22, İstanbul.
- TRICART, J., 1975, "Bölge Düzenleme ve Gelişme Problemlerinin İncelenmesinde Coğrafyacının Yeri". Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Dergisi, Sayı 2, s. 79-94, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E., 1982, Ekonomik Coğrafya. İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No. 2926, s. 3-12, İstanbul.

WHITTAKER, R.H., 1975, *Communities and Ecosystems*. Second Edition, The Macmillan Publishing CO. INC. New York.

WOODBURY, A.M., 1953, *Principles of General Ecology*. Mc Graw-Hill Book Company, Inc. Toronto 503 p.